

Конструктивні особливості сучасної української друкованої книги

Вікторія Олійник

Київський університет культури, Київ, Україна

Мета статті полягає в презентації актуальних конструктивних тенденцій сучасного українського дизайну друкованої книги й формуванні відповідних об'єктивних характеристик проєктувального процесу. *Результати дослідження.* Як було з'ясовано в процесі дослідження, серед сучасних популярних прийомів нестандартного конструктивного проєктування книжкового блоку переважають такі: наявність закладки-лясе, футляра, клапанів (котрі іноді імітують суперобкладинку) та суперобкладинки в її традиційному виконанні. Крім того, трапляється перфорація оправи (додає зовнішній композиції тривимірності й поєднує її з форзацом чи титулом) та ускладнення конструкції книги завдяки комбінуванню різних форматів у межах одного видання та додаткового фальцювання сторінок, що передбачає певну інтерактивність на рівні взаємодії з читачем. Серед книжкових оправ вітчизняної книжкової продукції сьогодні помітно переважають палітурки, які часто прикрашаються доступними сучасними поліграфічними методами, такими як часткове або повне лакування, матування, тиснення, фольгування та інші. Завдяки цим оригінальним дизайнерським рішенням, сучасна паперова книга зберігає свою популярність і вигідно вирізняється на тлі технологічних цифрових інновацій у галузі книговидання. *Наукова новизна* дослідження представлена результатами аналізу оригінальної конструкції сучасних українських книжкових видань та конкретизацією значення конструктивних особливостей книжкового ансамблю сучасної української друкованої книги у створенні її художнього образу. *Висновки.* В оригінальній розробці конструкції сучасної української книги переважають закладки-лясе, футляри, клапани (котрі іноді імітують суперобкладинку) та суперобкладинки в її традиційному виконанні. Крім того, трапляється перфорація оправи (додає зовнішній композиції тривимірності й поєднує її з форзацом чи титулом) та ускладнення конструкції книги завдяки комбінуванню різних форматів у межах одного видання та додаткового фальцювання сторінок, що передбачає певну інтерактивність на рівні взаємодії з читачем. Серед книжкових оправ вітчизняної книжкової продукції сьогодні помітно переважають палітурки, які часто прикрашаються доступними сучасними поліграфічними методами, такими як часткове або повне лакування, матування, тиснення, фольгування та інші.

Ключові слова: конструкція книги; архітектура книги; композиція; арт-бук; дизайн книги; макет

Для цитування

Олійник, В. (2023). Конструктивні особливості сучасної української друкованої книги. *Вісник КНУКіМ.*

Серія: Мистецтвознавство, 48, 178–184. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.48.2023.282482>

Вступ

Конструкція друкованої книги є одним із потужних інструментів, який допомагає надати їй художньої виразності і який посідає важливе місце в мистецтвознавчому аналізі книжкового ансамблю. Маючи традиційне подвійне значення (як фізична конструктивно-захисна основа кодексу та як засіб рекламно-комунікативного іміджетворення видання), архітектура книги сьогодні набула нової цінності завдяки популяр-

ризації цифрового медіапростору та появі інноваційних книгоформ.

У порівнянні з періодом 1990–2000-х років, сьогодні українська друкована книга з метою зміцнення своїх мистецьких позицій використовує не лише художньо-композиційні прийоми верстки, але й дизайнерські конструкції. Це дозволяє досягти найяскравішого та естетичного контрасту між класичними книжковими виданнями та інноваційними електронними та інтерактивними форматами. Адже лише креативна конструкція

друкованої книги, що може, окрім іншого, апелювати до читача своїми тактильними характеристиками, створювати певний інтерактив у реальному 3D-форматі, здатна протистояти власними художньо-пластичними особливостями сучасним тенденціям цифрового арту в книжковому дизайні. Звідси постає актуальність представленої проблематики та перспективність відповідного дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Щодо висвітлення питань конструктивної організації друкованої книги в науковому просторі відомі кілька монументальних праць — Я. Чихольда (Tschihold, 1987), Б. Валуєнка (1976), С. Іванова (2013) та інших учених-практиків. Але справедливим буде зауважити, що більшість дослідників, аналізуючи книжковий дизайн, взагалі не відокремлювали конструктивні особливості проєкту від загальної композиції чи приділяли їм мізерну увагу.

У контексті вивчення проблематики статті варто навести роботи В. Шевченко (2000), М. Єфімової (2015), С. Назаркевич (2016), Т. Осипової, М. Пшеничної та Ю. Пшеничного (2018), П. Нестеренка (2021), в яких автори так чи інакше розкривають тему конструкції друкованих книжкових видань. Так, В. Шевченко (2000) розглядає конструкцію книжкового видання в межах його композиції, не виділяючи окремо цей елемент дизайн-проєкту. Дослідниця підтримує думку щодо рівноцінності образного й конструктивного в книжковому просторі: «Поняття “архітектоніка” розкриває взаємовідношення елементів у логічно-змістовних зв’язках, а поняття “конструкція” відображає функціонально-утилітарні зв’язки» (с. 73). Крім того, висловлює слушне зауваження, що конструкція насамперед сприймається функціонально, забезпечує цілісне бачення книги як проєкту й здатна «зображувати» простір. Проте, В. Шевченко (2000) вважає конструкцію другорядною категорією в оформленні художніх видань, призначаючи першість просторово-зображальним елементам, з чим важко погодитися.

П. Нестеренко (2021) у монографії приділяє конструктивним особливостям книжкового ансамблю кілька підрозділів-статей, у яких розглядає медальйон як декоративний елемент оправи, футляр, суперобкладинку та форзац. Зокрема, аналізуючи художньо-функціональні характеристики суперобкладинки, дослідник доводить її високий потенціал, оскільки вирізняє в її конструкції понад 5 площин, придатних для розміщення інформації та декорування. Також П. Нестеренко (2021) досліджує історію конструктивних елементів друкованої книги, що дає можливість простежити еволюцію її оформлення та функціональності.

М. Єфімова (2015) у дисертації розглядає побудову дитячої книги, оскільки досліджує саме цей різновид книжкової продукції в аспекті дизайну. Тому авторка наводить і описує багато прикладів різноманітної конструкції видань для дітей, зумовлених специфікою жанру, класифікаційними особливостями та розважально-розвивальною метою подібних проєктів.

Мета статті полягає в презентації актуальних конструктивних тенденцій сучасного українського дизайну друкованої книги й формуванні відповідних об’єктивних характеристик проєктувального процесу.

Методи дослідження. Для пошуку та аналізу зразків традиційних паперових книг українських видавництв, що презентують нестандартні прийоми сучасного проєктування книжкової конструкції, а також з метою формулювання висновків щодо потенціалу відповідних тенденцій було застосовано джерелознавчі, теоретичні, аналітичні та порівняльні методи.

Результати дослідження

Зважаючи на асортимент друкованої книжкової продукції, який щорічно презентують українські видавці на експозиційних заходах різного формату, та сьогоднішні пропозиції книгарень, можна відзначити суттєве урізноманітнення конструкції книги. Адже у зв’язку з адаптацією традиційної книги до сучасного світу, захопленого численними інформаційними течіями та комунікативними можливостями, спостерігається розвиток нової структури видань, яка сьогодні представлена різними типами ілюстрацій, багаторівневою рубрикацією, паралельною версткою текстових блоків тощо. У результаті сформувався й більш складний — багатокомпонентний, багат шаровий — простір книги в цілому, що допускає оригінальні конструктивні варіації залежно від жанру та типу книжкової продукції.

Зовнішнє виконання книги, яке може бути досить динамічним і неоднорідним, у порівнянні з класичними проєктувальними підходами має певну специфіку. Наприклад, візуально-конструктивні характеристики кодексу здатні демонструвати, як мінімум, два типи специфічних ознак — зумовлені предметною конструкцією конкретного книжкового видання, а також визначені напрямом прочитання тексту.

Усі конструктивно-структурні компоненти книжкового видання (зовнішні та внутрішні), виконані дизайнером, можна розподілити за кількома функціональними типами: рекламно-захисні (футляр, суперобкладинка, обкладинка, палітурка), з’єднувальні (форзац, нахзац), титульні (авантитул, контритул, фронтиспіс, титул), навігаційні (зміст

видання, нумерація сторінок, колонтитули, система заголовків/рубрик), безпосередньо книжковий блок (текстова частина, ілюстрації та декор, зокрема шрифтовий). Проектування всіх наведених складників книжкового ансамблю передбачає дотримання певних художньо-технічних вимог, якими визначається не лише позиція кожного з них у макеті, а й особливості їхнього графічного оформлення, пропорційні співвідношення з іншими елементами, ергономічні та жанрові параметри. Водночас, залежно від типу книжкового видання, в його дизайн-проекті надається перевага композиції чи конструкції, що визначається не самими складовими елементами, а їхніми взаємовідношеннями в загальній системі зв'язків (Шевченко, 2000).

Сьогодні в українському книжковому дизайні на запити споживача все частіше реалізуються інноваційні проекти, позначені оригінальними конструктивними рішеннями макета: скетчбуки (котрі, окрім традиційного книжкового контенту, на додаткових сторінках мають вільний простір для творчості «на ходу» й нотаток власника), дудл-буки (в яких прийнято малювати по мітках, зокрема в контексті антистресової медитації), арт-буки. Серед вітчизняних художників-дизайнерів, котрі активно експериментують із книжковою конструкцією, слід назвати Павла Макова, Станіслава й Владислава Букалів, Олега Грищенка, Ігоря Баранька, Любомира Тимківа та інших.

Наприкінці минулого століття набув поширення спосіб організації книжкових видань у вигляді партворку, коли періодичну серію друкованих книг або журналів, що передбачає кілька тематичних випусків, для зручності зберігання та тривалого використання збирають до теки, спеціально розробленої дизайнером у відповідності до стилю самої періодики. Така тека, як правило, входить у вартість видавничої серії й додається до її першого випуску. Оскільки зазначена проектна ідея має закордонне походження, то й першими прикладами подібного явища на території України стала іноземна поліграфічна періодика, перевидана вітчизняними видавництвами.

Важливими елементами сучасного конструктивного проектування книжкової продукції також є різні фіксовані графічні вставки — наприклад, інформаційні вклейки (з нотами, інфографікою, формулами, ілюстраціями, розрахунками тощо), а також захисні аркуші-плівки для зображень (пльор), футляр та інше, що не лише перебирають на себе увагу в контексті загального художнього ансамблю видання, а й суттєво активізують його поле візуальної комунікації, оптимізуючи спілкування читача з книгою через перетворення невербального рівня на вербальний.

Незважаючи на те, що експерименти з книжковою конструкцією у порівнянні з ілюстративними чи шрифтовими все ще менш поширені, сучасна українська книга в сенсі власного дизайну дедалі більше набуває відкритості, рухливості, гнучкості, свідомо позбавляючись інертного схематизму. Це досягається за допомогою жанрового синтезу в проектуванні й проявляється «плакатністю» суперобкладинок, наявністю вкладених до книжкового блоку відокремлених елементів (листівок, календарів, постерів тощо), залученням інноваційних технологій доповненої/розширеної реальності тощо).

Наприклад, абсолютно нетрадиційно виконана конструкція одного з видань ВД «АДЕФ-Україна» — художньо-мистецького видання «Вишивка в одязі видатних українців» Т. Зез (2020 р.), що, з одного боку, має ознаки вищезгаданого партворку, а з іншого — серії двоаркушевих буклетів (Рис. 1). Проте, самі автори-видавці кваліфікують цей проект як книгу, конструктивне рішення якої свідомо виконане в не зовсім традиційний спосіб, являючи собою набір окремих двосторонньо задрукованих подвійних аркушів єдиного формату, сфальцованих посередині, без жодного скріплення, окрім спеціальної картонної теки, куди вони вкладаються.

Примітно, що ця тека має всі обов'язкові реквізити книжкової обкладинки, вказуючи в такий спосіб на приналежність видання до книжкової продукції. Така проектна концепція не випадкова, а продиктована бажанням зробити видання, призначене головним чином для майстринь-вишивальниць, зручним у використанні розміщених на його сторінках схем вишивок, які за такої конструкції не складно виймати та закріплювати у потрібному для роботи положенні.

Слід зазначити, що київське видавництво «АДЕФ-Україна» — одне з таких, що активно використовують художньо-пластичні можливості конструкції в дизайні книги. Окрім вищенаведеного прикладу, можна розглядати як конструктивні проектні варіації альбом-каталог листівок П. Корпанюка «Мій рідний край» (2007 р.) з суперобкладинкою, видання «Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі (2012 р.) з прозорими плівочними вклейками, оздобленими етнічним орнаментом і використаними в якості пльору над повноформатними ілюстраціями; «Енеїду» І. Котляревського (випущену 2011 р. в тандемі з «Видавцем Корбушем») з ошатним футляром та лясе; факсимільне видання «Пересопницьке Євангеліє» (2013 р.) у шкіряній оправі з металевими накладками та його друга частина-розшифровка (2019 р.), що має декорований візерунком обріз та металевий медальон на шкіряній палітурці (Рис. 2-3) тощо.

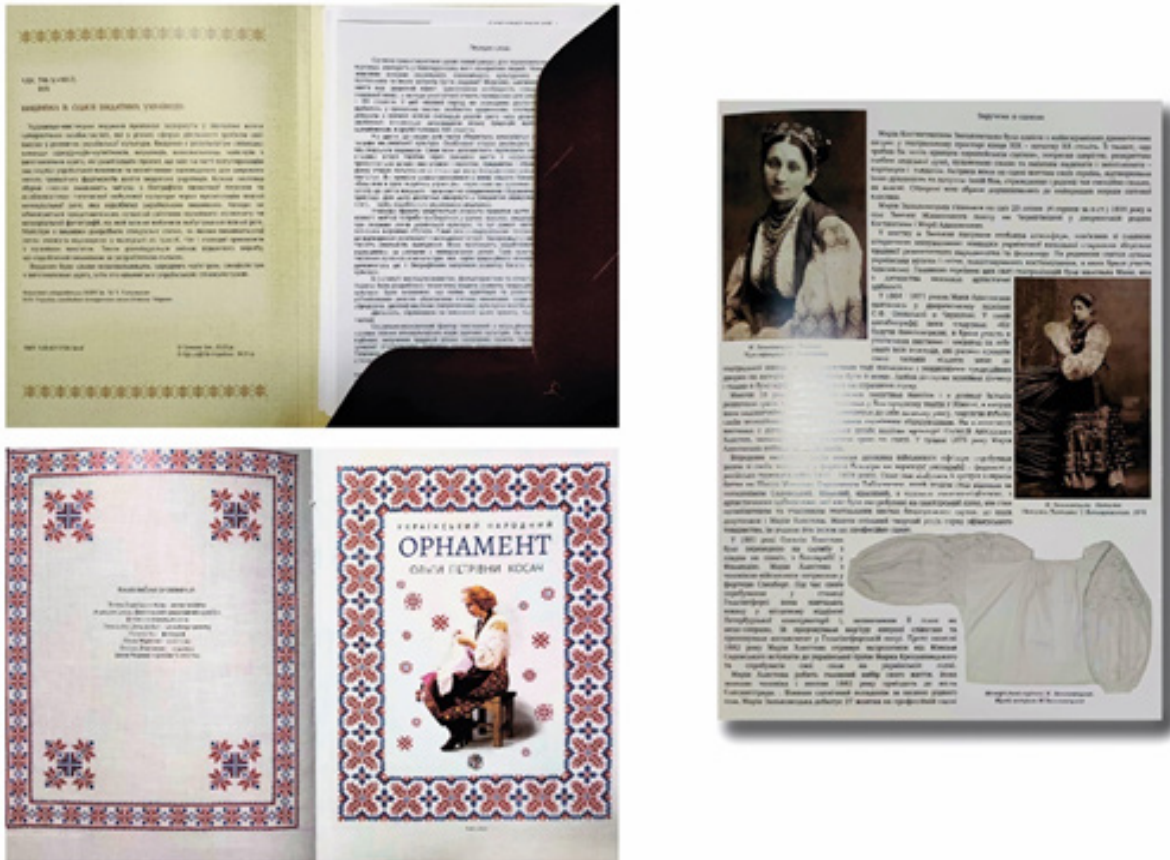


Рис. 1. Оригінальна нетрадиційна конструкція видання «Вишивка в одязі видатних українців» Т. Зез (ВД «АДЕФ-Україна», 2020 р.). Джерело: фото автора



Рис. 2. Шкіряна оправа з металевими чеканими накладками та тисненням факсимільного видання «Пересопницьке Євангеліє» (ВД «АДЕФ-Україна», 2013 р.).
Джерело: фото автора



Рис. 3. Шкіряна оправа з медальйонем і тисненням видання «Пересопницьке Євангеліє: витоки і сьогодення» (ВД «АДЕФ-Україна», 2019 р.).
Джерело: фото автора

Серед продукції інших українських видавництв також слід відзначити роботи, гідні уваги,

зокрема в аспекті конструктивного виконання: «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» М. Гоголя

(«Грані-Т», 2010 р.) з інфографікою на вклейках меншого формату; «Лісова пісня» Лесі Українки (Київ, «Основи», 2014 р.) з імітацією суперобкладинки завдяки клапанам; видання В. Кушпета «Школа реконструкції виконавської традиції» з футляром (Київ, «Темпора», 2016 р.), в якому кожен розділ організований окремим томом в обкладинці; «Епістолярний монолог» Я. Стеценка (Дрогобич, «Коло», 2020 р.) у суперобкладинці в стилі графіки Г. Нарбути та з наклейками прямо на сторінках видання з репродукціями екслібрисів його автора; «Парфумерний щоденник Зої» О. Орлової (Львів, «Видавництво Старого Лева», 2022 р.) з перфорованою оправою (Рис. 4) та інші.



Рис. 4. Оригінальна оправа з перфорацією видання «Парфумерний щоденник Зої» О. Орлової («Видавництво Старого Лева», 2022 р.).
Джерело: фото автора, книгарня «Є»

Що стосується конструкції книжкового блоку, то найбільшою експериментальністю та оригінальністю у зв'язку з її жанрово-функціональною специфікою завжди відзначалася література для дітей. Завдяки концептуальній інтерактивності,

ускладненій конструкції, що передбачали обов'язковими певні дії з боку читача задля отримання логічного результату взаємодії з книгою, такі видання часто ставали іграшкою чи грою для дитини. Сьогоднішні українські дитячі книжки не стали винятком, пропонуючи юній аудиторії популярні видання у форматі поп-ап чи складанки. Однак, водночас з традиційними конструктивними формами, висока ігрова ефективність книжки для дітей досягається також через альтернативні дизайн-прийоми — залучення до проектувального процесу імерсивних технологій. Зокрема, технології доповненої реальності (AR) дозволяють без зміни паперової конструкції, уникаючи додаткових поліграфічних витрат, досягти об'ємності та динамічності зображення, а також забезпечують інтерактивність видання.

Висновки

Як було з'ясовано в процесі дослідження, серед сучасних популярних прийомів нестандартного конструктивного проектування книжкового блоку переважають такі: наявність закладки-лясе, футляру, клапанів (котрі іноді імітують суперобкладинку) та суперобкладинки в її традиційному виконанні. Крім того, трапляється перфорація оправи (додає зовнішній композиції тривимірності й поєднує її з форзацом чи титулом) та ускладнення конструкції книги завдяки комбінуванню різних форматів у межах одного видання та додаткового фальцювання сторінок, що передбачає певну інтерактивність на рівні взаємодії з читачем. Серед книжкових оправ вітчизняної книжкової продукції сьогодні помітно переважають палітурки, які часто прикрашаються доступними сучасними поліграфічними методами, такими як часткове або повне лакування, матування, тиснення, фольгування та інші. Завдяки цим оригінальним дизайнерським рішенням, сучасна паперова книга зберігає свою популярність і вигідно вирізняється на тлі технологічних цифрових інновацій у галузі книговидавництва.

Наукова новизна дослідження представлена результатами аналізу оригінальної конструкції сучасних українських книжкових видань та конкретизацією значення конструктивних особливостей книжкового ансамблю сучасної української друкованої книги у створенні її художнього образу.

Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення інтролігації як рідкісного та малодослідженого напрямку дизайн-діяльності у видавничій галузі, а також його впливу на розвиток українського арт-буку, вітчизняної зін-культури та друкованої книги в цілому.

Список посилань

- Валуєнко, Б. В. (1976). *Архітектура книги*. Мистецтво.
- Єфімова, М. П. (2015). *Дизайн дитячої книги України: проектно-художні принципи і засоби* [Дисертація кандидата мистецтвознавства, Харківська державна академія дизайну і мистецтв].
- Іванов, С. І. (2013). *Основи композиції видання*. Світ.
- Назаркевич, Є. П. (2016). Архітектонічні особливості видань зі стереоілюстраціями, різних за соціально-функціональним призначенням. *Теорія та практика дизайну*, 9, 154–166.
- Нестеренко, П. (2021). *Художній образ української книги ХХ–ХХІ століть*. Саміт-книга.
- Осіпова, Т. Г., Пшенична, М. В., & Пшеничний, Ю. В. (2018). Особливості дизайну дитячих книжок з елементами "pop-up". *Технологія і техніка друкарства*, 4(62), 115–125. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.4\(62\).2018.157095](https://doi.org/10.20535/2077-7264.4(62).2018.157095)
- Шевченко, В. Е. (2000). Композиція та архітектоніка друкованого видання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Журналістика*, 8, 70–75.
- Tschihold, J. (1987). *Die Neue Typografie* (2nd ed.). Brinkmann & Bose.
- funktionalnym przyznaczeniam [Architectonic peculiarities of publications different in social functional purpose with stereo illustrations]. *Teoriia ta praktyka dyzainu*, 9, 154–166 [in Ukrainian].
- Nesterenko, P. (2021). *Khudozhnii obraz ukraïnskoi knyhy XX–XXI stolit* [The artistic image of the Ukrainian book of the 20th–21st centuries]. Samit-knyha [in Ukrainian].
- Osyпова, Т. Г., Pshenychna, М. V., & Pshenychnyi, Yu. V. (2018). Osoblyvosti dyzainu dytiachykh knyzhok z elementamy "pop-up" [Design features of children's pop-up books]. *Technology and Technique of Typography*, 4(62), 115–125. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.4\(62\).2018.157095](https://doi.org/10.20535/2077-7264.4(62).2018.157095) [in Ukrainian].
- Shevchenko, V. E. (2000). Kompozytsiia ta arkhitektonika drukovanoho vydannia [Composition and architecture of the printed edition]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Zhurnalistyka*, 8, 70–75 [in Ukrainian].
- Tschihold, J. (1987). *Die Neue Typografie* [The new typography] (2nd ed.). Brinkmann & Bose [in German].
- Valuienko, B. V. (1976). *Arkhitektura knyhy* [Architecture of the book]. Mystetstvo [in Ukrainian].
- Yefimova, M. P. (2015). *Dyzain dytiachoi knyhy Ukrainy: Proektno-khudozhni pryntsypy i zasoby* [Children's book design of Ukraine: Design and artistic principles and means] [PhD Dissertation, Kharkiv State Academy of Design and Arts] [in Ukrainian].

References

- Ivanov, S. I. (2013). *Osnovy kompozytsii vydannia* [Basics of publication composition]. Svit [in Ukrainian].
- Nazarkevych, Ye. P. (2016). Arkhitektonichni osoblyvosti vydan zi stereoiilustratsiamy, riznykh za sotsialno-

Design Features of Contemporary Ukrainian Printed Book**Viktoriia Oliinyk**

Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

The aim of the article is to present the current constructive trends in the design of contemporary Ukrainian printed books and to provide relevant objective characteristics of the design process. *Results*. Research results indicate that among the popular non-standard constructive design techniques for book blocks, the following prevail: the presence of a book marker, a case, flaps (which sometimes imitate the dust jacket), and traditional dust jackets. Additionally, there is perforation of the frame (adding three-dimensionality to the external composition and combining it with the flyleaf or title) and the complexity of book construction through the combination of different formats within one edition and additional folding of pages, which implies a certain interactivity at the level of interaction with the reader. Among the book frames of Ukrainian book production, hardcovers predominate, which are often decorated with available contemporary printing methods, such as partial or complete varnishing, matting, embossing, foiling, and others. Thanks to these original design solutions, the contemporary paper book retains its popularity and stands out favourably against the background of technological digital innovations in the field of book publishing. *The scientific novelty* of the research is presented by the results of the analysis of the original design of contemporary Ukrainian book editions and the specification of the significance of the design features of the book ensemble of contemporary

Ukrainian printed books in creating its artistic image. *Conclusions.* In the original design development of a contemporary Ukrainian book, book markers, cases, flaps (which sometimes imitate a dust jacket), and dust jackets in their traditional design prevail. Additionally, there is perforation of the frame (adding three-dimensionality to the external composition and combining it with the flyleaf or title) and the complexity of book construction through the combination of different formats within one edition and additional folding of pages, which implies a certain interactivity at the level of interaction with the reader. Among the book frames of Ukrainian book production, hardcovers predominate, which are often decorated with available contemporary printing methods, such as partial or complete varnishing, matting, embossing, foiling, and others.

Keywords: book design; book architecture; composition; art book; book design; layout

Інформація про автора

Вікторія Олійник, кандидат мистецтвознавства, доцент, Київський університет культури, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0002-3455-6942, e-mail: viktoriya0308@ukr.net

Information about the author

Viktoriiia Oliinyk, PhD in Art Studies, Associate Professor, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0002-3455-6942, e-mail: viktoriya0308@ukr.net

